

Praotec českého sportu

Friedrich Tirsch
alias Miroslav Tyrš

V šesti letech osířel • Rodilý Němec se „česstvím nakazil“ na gymnáziu
• Jako Tyrš se poprvé podepsal při studiu filosofie • Trpěl nervovou labilitou, zřejmě maniodepresivní psychózou • Vídeňské úřady ho donutily odejít ze Sokola • Jeho tragická smrt ve vlnách tyrolské řeky nebyla nikdy objasněna

Osmadvacetiletý Friedrich Tirsch se v létě roku 1860 setkal při toulkách kolem hradu Křivoklát s o deset let starším Heinrichem Fügnerem, jeho manželkou a šestiletou dcerou Renátou. Tehdy nikdo z nich netušil, jak osudové to setkání bude. Doktora filosofie Tirsche a bohatého i vzdělaného pražského obchodníka Fügnera zpočátku sblížila náklonnost k Schopenhauerovým myšlenkám o estetice, vlastenectví a humanismu. Posléze se filosof svěřil osvícenému obchodníkovi s ideou, jak pomoci českému národu v získávání duševní i tělesné zdatnosti. A třebaže spolu hovořili německy, neboť Fügner mluvil pouze lámanou češtinou, založili sokolské hnutí. V české historii a zejména v dějinách českého sportu šlo o událost mimořádného a v budoucnu netušeného významu.

Narodil se 17. září 1832 v Děčíně do rodiny zámeckého lékaře Johanna Vincenze Tirsche a při křtu dostal jméno Friedrich Emanuel; jeho matka Karolina Vincencie, rozená Kirschbaumová, pocházela z obce Boreč u Lovosic. Rodinu však záhy stíhá jedna rána osudu za druhou. Krátce po Friedrichově narození zemřela jedna z jeho sester. Poté kvůli neshodám s děčínským hrabětem Thunem zamířili Tirschovi do Vídně, kde však šestatřicetiletý živitel rodiny zemřel na souchotiny neboli tuberkulózu. V takové situaci volila vdova se dvěma malými dětmi návrat do Čech. Útočiště našla u svého bratra Friedricha Kirschbauma, správce panství na Mladoboleslavsku. Avšak i tady nepřízeň osudu pokračovala. Zanedlouho svět opustila druhá Friedrichova sestra a o dva roky později podlehla tuberkulóze i paní Tirschová. Z rodiny tak zůstal naživu pouze šestiletý sirotek Friedrich.

Tři roky vyrůstal v rodině svého strýce a poručníka, do obecné školy chodil v obci Kostelní Vtelnno, pomalu přivykal životu mezi dětmi šafářů, podruhů, čeledínů a nádeníků, když ho náhle čekalo další stěhování – z vesnice do Prahy. Jako devítiletý se ocitl u dalšího strýce z matčiny strany, úředníka z Malé Strany: přišel do rodiny s pěti dětmi, jež bydlela v nevelkém bytě v Karmelitenské ulici. Inteligentního hochu nečekal život v luxusu. Dokončil obecnou školu, poté studoval malostranské a staroměstské gymnázium, učil se latině i řečtině a navštěvoval také tělocvičný ústav Rudolfa Stefanyho, což byl první zemský učitel tělocviku. Poslal ho tam strýc, neboť se domníval, že chlapci, jehož rodiče zemřeli na souchotiny, to může prospět.

* * *

Pro studenta Tirsche měl velký význam bouřlivý rok 1848, jenž jako revoluční vlna proběhl téměř v celé Evropě. Tehdy, jak známo, předložili i čeští obrozenci vídeňské vládě požadavky na národní sebeurčení, ale byli odmítnuti. V Praze se konal Všeslovanský sjezd, kolem něhož zavládlo napětí, studenti vyšli do ulic, a když proti nim zasáhla rakouská policie, začaly se stavět barikády...

Na nich šestnáctiletý Friedrich nemohl chybět, avšak zprávy o jeho účasti v bojích jsou mlhavé. Byl prý postavy malé a útlé a podle jednoho svědectví „vlácel pušku bezmála delší než on sám po zemi“. Podle dalšího „ho do legií přijali s výhradami, poněvadž byl malý a neměl míru.“ Tím byla zřejmě míněna výška jeho postavy.

Jisté však je, že tehdy se nadobro „nakazil češtvím“. Zároveň je nutné říci, že do tajů českého jazyka pronikal již při gymnaziálních studiích, proto také požádal o možnost maturovat v češtině. Podobně si počínal od roku 1850 při studiu na právnické a filosofické fakultě Carolo-Ferdinandae Universitatis Pragensis. Tehdy se v indexu poprvé nepodepsal jako Friedrich Tirsch, nýbrž jako Bedřich Tyrš. A zanedlouho Bedřicha nahradil Miroslavem.

Do studia logiky, noetiky, filosofie a estetiky se pustil s vervou nadšeného mládí. K jeho oblíbencům, jejichž díla studoval, patřili Kant, Seneca a Schopenhauer. Řídil se heslem Komenského: „Nic od ratolesti, vše od kořene!“ A proto věřil, že bude-li podporována touha českého národa po vědě, přinese to Čechům zlepšení života. Brojil proti jejich lhostejnosti a laciné spokojenosti, proti českému verbalismu, jak říkal, čili mnohomluvnosti, dnešním slovníkem „ukecanosti“, kteroužto vlastnost považoval za masku lenivosti a pohodlnosti.

Během studií toužil vidět cizí země, o prázdninách se vydal pěšky přes Tyrolsko do Itálie, s tlumokem na zádech navštívil Veronu, Benátky a Terst. Jako student si na živobytí přivydělával různě – buď jako cvičitel v pražské Schmidtové tělocvičné škole, nebo jako vychovatel synů továrníka Bartelmuse v Novém Jáchymově u Berouna. Jestliže v té době zažil strádání, chudobu a mnohdy i hlad, tím spíš v sobě živil ambiciózní sny o tom, že jednou bude spisovatelem a univerzitním učitelem. Zároveň však trpěl nervovou labilitou, čemuž se u mladíka s neutěšeným dětstvím a mládím nelze divit.

Byl pracovitý, osud mu přál a v osmadvaceti letech – přesně 27. července 1860 – byl v Karolinu promován doktorem filoso-

fie. Na diplomu však stálo jméno Friedericus Tirsch, tedy nikoliv Miroslav Tyrš. Nad tím se ale nepozastavujme. Taková byla doba a život v Praze. Nezapomeňme na tehdejší složení obyvatelstva českých zemí, kdy jeho třetinu tvořili Němci, kteří navíc zaujímali ve společnosti elitní postavení. V německém prostředí se pohybovala a zákonitě jím byla ovlivňována i řada významných a později ryze českých kulturních osobností.

Tady je třeba ještě připomenout německý národní rozmach na začátku 19. století, jenž silně ovlivnil mladou generaci, a to zejména Goethovým Utrpením mladého Werthera. Jinak ře-

Miroslav Tyrš (uprostřed na sedátku) mezi cvičiteli Sokola pražského (1876)

čeno: Němci tehdy určovali kulturní tón střední Evropy a byli v tomhle směru uznávaní a respektovaní.

Zůstaňme ještě v roce 1860, kdy se doktor Tirsch alias Tyrš setkal a sprátelil s Heinrichem Fügnerem. O pár měsíců později se Tyrš spolu s dalšími členy Malypetrova tělocvičného ústavu snažil založit podobný spolek, a to společný pro Čechy i Němce, jak to umožňovalo obnovení občanských svobod únorovou ústavou z roku 1861. Jenomže záhy vyvstal problém: němečtí turneři, tedy cvičenci, našli sponzora, pražskou pobočku Dresdner Bank, která vyrukovala s podmínkou, že spolek musí být pouze německý. Tyrš proto usoudil, že Češi by měli založit svou samostatnou tělocvičnou jednotu. S takovým nápadem se obrátil na Fügnera a dodal, že pouze tak se Češi mohou osamostatnit i v dalších oborech a sférách života.

Fügnerovi se Tyršova myšlenka líbila, a proto ji hned oba předložili vlastenecky smýšlejícím bratrům Eduardu a Juliovi Grégrovým a profesoru Tonnerovi. Mimochodem, v té době se český vlastenec Vojtěch Náprstek vážně zabýval plánem na vznik Nové Čechie kdesi v Americe. Tam by podle něj měli našinci utíkat před rakouskými urážkami a útiskem, aby se později po zbohatnutí vrátili domů a vybudovali nové a svobodné Čechy. Tyrš místo takového plánu navrhoval: „Založme tělocvičnou jednotu a budujme Čechii hned a tady, bez emigrace!“

K tomu brzy došlo, neboť vídeňské úřady koncem ledna 1862 činnost takové jednotě povolily. Poté uplynulo jen pár dní a 16. února došlo k jejímu slavnostnímu založení. Název nového spolku zněl Tělocvičná jednota pražská, starostou byl zvolen

Fügner a náčelníkem Tyrš. Přesněji a česky řečeno – Jindřich Fügner a Miroslav Tyrš. Členy výboru se staly významné vlastenecké osobnosti – bratři Grégrové, hrabě Rudolf Thurn-Taxis, Rudolf Skuherský, Emmanuel Tonner, Karel Steffek, František Písařovic, Jan Kryšpín, Ferdinand Fingerhut a Tomáš Černý. Není bez zajímavosti, že například čeští vlastenci Grégrové, jejichž matka byla Němka, se původně psali německy – Grögrové. Sluší se připomenout, že Julius Grégr se rok před vznikem Tělocvičné jednoty pražské zasloužil o založení Národních listů. Hrabě Thurn-Taxis, právník, český vlastenec a mecenáš umění, stál v téže roce u zrodu pěveckého spolku Hlahol a později i Moravan. Zajímavou postavou ve výboru Fügnerova a Tyršova spolku byl pivovarský podnikatel, vlastenec a mecenáš umění Ferdinand Fingerhut, starší bratr vlastence a národopisce Vojtěcha Náprstka. Odpověď na otázku, jak mohli mít rodní bratři každý jiné příjmení, je snadná a dokonale ilustruje tehdy panující poměry: úslužný farář poněmčil příjmení českého rodu Náprstků. Vojtěch, narozený proto jako Adalbert Fingerhut, se s tím nesmířil a své příjmení přeložil zpět do češtiny, byť to bylo údajně protiprávní.

* * *

Pětasedmdesát zakládajících členů nové tělocvičné jednoty si poprvé zacvičilo v Malypetrově tělocvičně v Panské ulici a později se uchylovali do sálu Apollo v Ječné ulici. Uplynulo však pár měsíců a zazněly návrhy na výstavbu vlastní budovy. Starosta Fügner proto zakoupil pozemek v Hradební, dnes Sokolské ulici,

ležící nedaleko Václavského náměstí, oslovil architekta Ullmana a v červenci 1863 se začaly kopat základy. Členové jednoty přiložili ruce k dílu, případně pomohli stavbě peněžními dary, takže se v nové budově poprvé cvičilo již 9. prosince 1864. A cvičí se tu dodnes, pouze vchod je za rohem – ze Žitné ulice.

Došlo i ke změně názvu na Sokol pražský, jež navrhl pedagog, novinář a politik Emanuel Tonner, velký příznivec slovan-
ské vzájemnosti, inspirován Jihoslovany, pro které byl dravý pták sokol symbolem síly, cti a rychlosti.

Další změny a novinky následovaly v rychlém sledu.

Starosta Fügner zavedl tykání všech členů, oslovování „bratře“ a dále navrhl za součást sokolského stejnokroje červenou košili. Tu totiž nosíval italský revolucionář Giuseppe Garibaldi, jenž v úsilí za sjednocení Itálie bojoval rovněž proti rakouským okupantům. Výtvarnou podobu stejnokroje vypracoval Josef Mánes a autorem pozdějších úprav byl další český malíř František Ženíšek.

„Zdař bůh!“ zněl původní sokolský pozdrav, ale z popudu básníka a novináře Josefa Baráka, vůdčí osobnosti literární družiny májovců, byl nahrazen dodnes známým „Nazdar!“

„Tužme se!“, autorství hesla, dodnes viditelného v mnoha sokolovnách či tělocvičnách, patří Tyršovi, jenž věděl, že sokolskou činnost je nutné podpořit jasnými idejemi. Proto si oblíbil citát z Rukopisu královédvorského, „aby bratřící cvičili své umy a cvičili v nich i svůj dorost a pak aby všichni vyrazili na vrahy!“ A tuto výzvu doporučoval umísťovat v tělocvičnách.

Na slavnostní přísaze u sokolského praporu, jehož autorem byl Josef Mánes, prohlásila spisovatelka Karolina Světlá mimo

jiné: „Sokolové zasvěcují život blahu národa a budou hájit naše práva neohroženě a vytrvale, ať na ně bude zaútočeno odkudkoliv.“ Na velkolepé slavnosti nechyběl ani světoznámý český vědec a spoluzakladatel cytologie, sedmasedmdesátiletý Jan Evangelista Purkyně. To jen potvrzuje, že vznik Sokola pražského vzedmul mohutně vlastenecké náladou a cítění. Již zmíněný mladočeský politik Josef Barák psal o Sokolech jako o „blanických rytířích a moderním národním vojsku“. Nebylo proto divu, že po vypuknutí prusko-rakouské války v roce 1866 přišel Tyrš s návrhem, ať Sokolové hájí se zbraní v ruce území českého království.

Třebaže pro Vídeň byl takový záměr nepřijatelný, pražští vlastenci měli o možnostech sokolského hnutí podobné představy. A drželi se jich dlouho, neboť Edvard Grégr, vystudovaný lékař, politik i nakladatel, v roce 1873 napsal: „Na obzoru jest železo a krev, na naši vlast bije hltavý soused a nutno jest připravití proti němu paži k boji.“

* * *

Pracovitý, ctižádostivý a do jisté míry přecitlivělý Tyrš se v roce 1869 pod velkým nápořem práce náhle nervově zhroutil. Odjel na zotavenou do švýcarského Rorschachu a léčil se tam tichem a osvěžujícími horskými prameny. Když se na místě zajímal také o cvičení místních turnerů, pochopil, že Sokolové za nimi v mnohém zaostávají. Proto nelenil a vypracoval nový program sokolského hnutí, v němž kladl důraz na vyšší kvalitu cvičení a kázeň. Zaměřil se i na životosprávu, a proto přestal pít pivo, víno, kávu a částečně přešel k vegetariánské stravě.

Nové myšlenky razil pochopitelně po návratu, avšak v Praze s nimi příliš neuspěl. Kampaň „proti pijáckým výstřelkům a děláním ostudy praporu“, jak ji sám nazval, neměla kladnou odezvu. Mnozí „národovci“ totiž nové „Tyršovy přísnosti“ odmítali a nazývali je pruským poručníkováním. Posléze tím zřejmě ovlivnili Tyrše, jenž ztratil zálibení v tomto jakémsi asketismu. Důkazem je úryvek z jeho korespondence v roce 1872: „Pouze česká kuchyně a ‚pilsner‘ mohou člověku odpomoci od deprese.“

Pruské poručníkování... K takovému odsudku sáhli Tyršovi kritici snadno, neboť bylo všeobecně známo, že je původem – podobně jako Fügner – Němec. Takto laciné argumenty použili, kdykoliv se jim to hodilo, byť Tyrš mluvil i psal česky. Nutno dodat, že i když měl Fügner s češtinou potíže, oběma otcům zakladatelům Sokola šlo bez ohledu na jejich původ o morální a fyzický rozvoj českého národa. Oba byli vzdělaní, Fügner sice coby samouk, ale právě on dokázal v počátcích Sokola zažehnat svou rozvahou mnohé spory. Dodejme ještě, že vznik tělocvičné jednoty, i když měl samozřejmě vlastenecký podtext, nebyl nikterak zaměřen proti německému živlu. Ostatně mezi Čechy a Němci nepanovaly tehdy nacionální spory či protivenství, a to zejména mezi českou a německou inteligencí.

* * *

Rok 1872 patřil v Tyršově životě k nejšťastnějším: jako čtyřicetiletý se oženil s o dvaadvacet let mladší Renátou Fügnerovou, dcerou svého přítele. Inteligentní Renáta nikdy nenavštěvovala školu, neboť její zámožný otec si mohl dovolit platit učitele,

kteří ji vyučovali doma. Jedním z nich se posléze stal i Tyrš. Když vztah mezi ním a dospívající žačkou skončil sňatkem, byl Jindřich Fügner již sedm let po smrti; zemřel na otravu krve v pouhých třiáctyřiceti letech. Nevěsta nebyla podle tehdejších zákonů plnoletá, neboť se vdávala měsíc po svých osmnáctinách, což v měšťácké a pruder- ní společnosti vyvolalo nemalý rozruch. Závistivci se kromě

Renáta Tyršová-Fügnerová (1872)

toho domnívali, že sňatek s bohatou nevěstou vyřeší i Tyršovu nevalnou ekonomickou situaci. Jeho příjmy tvořily totiž jen honoráře za články v novinách a časopisech a stipendium od sokolské organizace. Ve skutečnosti to s vyženěním bůhvíjakého bohatství nebylo příliš žhavé.

Štěstí v osobním životě mu však záhy zkalila jeho pokračující nervová labilita, vlastně by se mohlo mluvit o opakovaných náporech psychické nemoci. Nesporný vliv na její zhoršení měla i krize sokolského hnutí, kdy se rozpadla asi třetina jednot. Na rozpadu se částečně podepsala hospodářská krize a zároveň i to, že Tyrš od vstupu do Říšské rady poněkud omezil své působení v sokolském hnutí.

„Hlava jako tábor mé choroby mě nepřestává trápit,“ tak se svěřoval přátelům. Jinak řečeno – trápily ho deprese. Dnes

bychom mohli téměř s jistotou říci, že šlo o endogenní nebo-li neurotické deprese: stavy hlubokého smutku, bezmocnosti a zoufalství, jež často doprovázejí i sebevražedné sklony. Tehdejší medicína však takovou chorobu neznala, tudíž ji nedokázala diagnostikovat. Vždyť teprve až v první polovině 20. století psychiatři zjistili, že jednou z příčin těžké a takřka nevléčitelné deprese bývá ztráta blízkého člověka v dětství či mládí. A to byl právě Tyršův případ.

Poprvé, jak víme, se léčil ve Švýcarsku, podruhé zkusil léčbu u moře v Itálii a později se uchyloval i do tuzemských sanatorií. O tom, jak ho nemoc trápila, psal občas a stručně v dopisech přátelům, v nichž zmiňoval zejména to, že pro bolesti hlavy nemůže spát, trpí závratěmi i celkovou ochablostí. Rovněž si neuměl vysvětlit, že když v tělocvičně předvádí perfektní cviky, po nichž zaznívá potlesk, o hodinu později, po příchodu domů, nemůže psát ani číst, natož pracovat.

Pod vlivem nevyzpytatelné choroby omezoval postupně činnost v mnoha institucích, které mu jako vlastenci, filosofovi a kunsthistorikovi byly vzácné. Odešel z výborů Národního divadla i Českého muzea. Opustil i svět politiky, třebaže byl v roce 1869 zvolen poslancem Českého sněmu a v roce 1873 zasedal v Říšské radě. Nadále však nepřestával publikovat v Národních listech či Květech. Ve svých článcích se jednak věnoval vývoji českého malířství, jednak tvrději odmítal názor, že sokolská věc je omyl a v podmínkách rakouské monarchie nemá naději na úspěch.

Když ho však nemoc, jež přicházela vždy ve vlnách, přestala na delší dobu sužovat, začal s velkým elánem připravovat osla-

vy dvacátého výročí vzniku sokolských jednot – první Všesokolský slet.

Konal se v neděli 18. června 1882, měl oslavit již zmíněné jubileum Sokola, ale především umlčet pomluchy malověrných, kteří nepřestávali poukazovat na „úpadek věci sokolské“. Šlo o znepokojující okolnosti, které starostu Sokola Tomáše Černého přiměly k tomu, aby se obrátil na Tyrše s otázkou, zda nemá nějaký nápad, jak sokolskou činnost oživit. Vizionář Tyrš si věděl rady, a tak rozhodl: „Jestliže němečtí turneři pořádají turnfesty, my uspořádáme slet!“

Nebyl to však slet v tom rozsahu, jak jej později poznaly celé generace, nýbrž veřejné cvičení Sokola pražského, k němuž do Prahy přijeli cvičenci a hosté z Čech i Moravy, ale také z Vídně, Lublaně i Ameriky.

Hlavní sletový den začal položením věnců u Fügnerova hrobu na Olšanských hřbitovech. Dopoledne se na jižním cípu Střeleckého ostrova zkoušelo cvičení prostných a o druhé hodině odpolední vyšel z nádvoří české techniky v Resslově ulici průvod šestnácti set Sokolů v četách po dvanácti mužích; ženy tehdy ještě necvičily. Průvod cvičenců, jaký Praha dosud neviděla, se ubíral přes Karlovo náměstí do Žitné a Štěpánské ulice, Václavským náměstím, Ovocnou ulicí a Ferdinandovou, dnes Národní třídou, až na visutý řetězový most císaře Františka I.

Napsal o tom sokolský kronikář: „Obecenstvo v hustý špalír sestavené nadšené zdravilo řady Sokolů po celé trase. O půl páté dorazil průvod na Střelecký ostrov, slavnostně vyzdobený plenci z chvojí, hesly a přechetnými prapory. Průčelí střelnice, jímž

se vcházelo na cvičiště, zdobily sochy Slavie, Čechie a sochařské poprsí Fügnerovo. Nad vchodem skvělo se z růží sestavené heslo ‚Tužme se!‘ S dychtivostí byl očekáván příchod cvičenců. Uvítáno bouří potlesku nastoupilo sedm set dvacet Sokolů k prostným. Ta byla řízena Tyršem a prováděna dle povelů zesílených úderu tyčí o rezonanční půdu. Cvičení uchvátilo obecenstvo a strhlo je k nadšené pochvale. Po něm následovalo cvičení čtyřiceti družstev členstva na náradí. Posledním bodem programu bylo cvičení šesti družstev cvičitelů jednot k sletu se dostavivších. Rozloučení s hosty bylo večer v Měšťanské besedě a při něm proneseno hodně řečí a přípitků. Po krásné slunné neděli, která umožnila

První sokolský slet na Střeleckém ostrově v Praze (1882)

plný zdar sletu, následovalo hned v pondělí deštivé počasí. Pršelo pak ještě více v červenci, takže žně byly ve většině českých krajů zmařeny, úroda obilí zničena, ale sletu svatý Petr přál.“

* * *

Slet proběhl zdárně a potvrdil, že sokolské ideje jsou stále živé. Nic jiného v nadšeně pronášených projevech na schůzi Sokola pražského hned následujícího dne nemohlo ani zaznít. Tyrš, znalec a obdivovatel antiky, zmínil spojitost mezi někdejšími starořeckými olympiádami a nynějším sokolským hnutím: „Sešli jsme se poprvé ke svým Olympiím a vydali jsme tak svědectví, jak my mužnou sílu a odvalu pěstujeme. A obraz ten, tak smíme říci, byl přec jen tak krásný a bohatý, on nadchnul nás všechny novým zápallem pro vznešenou naši věc, on vniknul spolu v srdce národa,“ volal Tyrš pohnutým hlasem do sálu a v závěru své řeči se ptal: „Přejete sobě, aby obraz podobný jako druhdy v Řecku i u nás se opakoval?“ A odpovědí zaznělo mohutné sborové: „Přejeme, přejeme!“

Sokolové vyslechli květnaté projevy a zažili opojení z možná až příliš odvážných plánů. Leč současně pokračoval život všedních dnů. I vizionář Tyrš, jenž nedlouho po sletu oslavil padesátiny, toužil po existenční jistotě, po uplatnění a uznání ve vědeckých kruzích, a proto se nelze divit, že pomýšlel na kariéru vysokoškolského pedagoga. Sokolské ideje, nápady, představy – to všechno byly krásné a bohulibé věci, ale vedle nich tu byla realita, existenční nutnost, že člověk musí být z něčeho důstojně živ.